

THE IMPACT OF MEDIA ON THE BEHAVIOR OF CHILDREN AND ADOLESCENTS

Nikola Grulovic

Pan-European University Apeiron, Banja Luka, Bosnia and Herzegovina, ngrulovic@gmail.com

Abstract: This paper explores the impact of popular culture and media on social norms and values, particularly among children and adolescents. It focuses on various aspects of how both traditional and contemporary media influence the formation of identity and behavior in youth. Special attention is given to the phenomenon of "moral panic," which arises as a reaction to the perception of media as a threat to social norms. The negative aspects of media commercialization, including manipulation and exploitation of children's innocence for marketing purposes, are also analyzed. The role of parents and educational systems in navigating and mediating media use among children is critically assessed. The research also covers changes in parenting that accompany the digital era, where traditional values and methods often give way to new technological means and approaches. It considers how constant exposure to media can affect the psychological and social development of children, leading to issues such as emotional desensitization and antisocial behavior. The paper reflects on the potential positive aspects of media, emphasizing the importance of educational content and information that can be beneficial for education and socialization of youth. The paper concludes that there is a need to intensify research and policies aimed at creating a safer and more constructive media environment for children. It recommends developing strategies to support parents and educational institutions in their efforts to adequately respond to the challenges posed by the media environment. Crucially, fostering critical thinking and media literacy among the youngest, as well as establishing a balance between digital and real-life interactions in children's lives, are essential.

Keywords: media violence, aggression, children, research, field studies

UTICAJ MEDIJA NA PONAŠANJE DECE I ADOSCELENATA

Nikola Grulović

Pan-evropski univerzitet Apeiron, Banja Luka, Bosna i Hercegovina, ngrulovic@gmail.com

Sažetak: Ovaj rad se bavi istraživanjem uticaja popularne kulture i medija na društvene norme i vrednosti, posebno među decom i adolescentima. Fokusira se na različite aspekte kako tradicionalni tako i savremeni mediji utiču na formiranje identiteta i ponašanje mladih. Posebna pažnja je posvećena fenomenu "moralne panike", koji se javlja kao reakcija na percepciju medija kao pretnje društvenim normama. Analizirani su i negativni aspekti komercijalizacije medija, koji uključuju manipulaciju i eksploataciju dečije nevinosti za marketinške svrhe. Kritički je ocenjena i uloga roditelja i obrazovnih sistema u navigaciji i medijaciji upotrebe medija kod dece. Istraživanje takođe pokriva promene u vaspitanju koje prate digitalnu era, gde tradicionalne vrednosti i metode često ustupaju mesto novim tehnološkim sredstvima i pristupima. Razmatra se kako konstantna izloženost medijima može uticati na psihološki i socijalni razvoj dece, izazivajući probleme kao što su emocionalna neosetljivost i antisocijalno ponašanje. Rad se osvrće na potencijalne pozitivne aspekte medija, naglašavajući važnost edukativnih sadržaja i informacija koje mogu biti od koristi za obrazovanje i socijalizaciju mladih. Rad zaključuje da je potrebno intenzivirati istraživanja i politike usmerene na kreiranje sigurnijeg i konstruktivnijeg medijskog prostora za decu. Preporučuje se razvoj strategija koje bi podržale roditelje i obrazovne institucije u njihovim naporima da na adekvatan način odgovore na izazove koje nosi medijsko okruženje. Pritom, ključno je podsticanje kritičkog razmišljanja i medijske pismenosti kod najmlađih, kao i uspostavljanje ravnoteže između digitalnih i realnih interakcija u životima dece.

Ključne reči: nasilje u medijima, agresija, deca, istraživanje, terenske studije

1. UVOD

Zabrinutost oko štetnog delovanja popularne kulture i subkulture nije novijeg datuma. Ona postoji mnogo pre pojave elektronskih medija. Oглеda se u generalnoj brizi za budućnost društva. Razne studije pokazuju kako popularna kultura i subkultura mogu da budu manipulatori i upaljači burnih društvenih zbivanja, posebno među onima koji su zainteresovani za političke, moralne ili religiozne teme.

Ta zabrinutost ponekad može da dostigne tačku koja se naziva "moralna panika", u kojoj određene društvene grupe, koje konzimiraju ove kulture, budu dovedene u poziciju demonizacije, često i ne opravdano optužene. U medijima

priče na temu demonizacije određenih društvenih grupa se dobro plasiraju na senzualistički način, a takve senzualističke teme publika rado prihvata.

2. KOMERCIJALIZACIJA MEDIJA I UTJICAJ NA DECU

Danas, kad su u pitanju deca, ona rastu okružena medijima i tehnologijom. Upotreba medija i medijskih tehnolagoja, posebno njihova komercijalizacija, postala je moćno oružje za sistemsko ugrožavanje dečije nevinosti. Prema svim etičkim normama, deca ne bi smela da budu pod tako snažnim uticajem medija, posebno reklama. Deca bi trebalo da budu izolovana od realnosti ekonomskog života i obmana koje plasiraju oglašivači. Na žalost komercionalizam dominira u životima dece, a u očima marketing stručnjaka deca su “legitimni cilj”, čime je sloboda i nevinost detinjstva uništena.

Tradicionalni način vaspitanja dece je iščezao iz skoro svih urbanih porodica, a ništa bolja situacija nije ni u rurarnim delovima društva. Niko više deci ne čita pesmice čika Jove Zmaja, priče Branka Ćopića, bajke braće Grim. Kult nedeljnog ručka i porodičnog okupljanja, takođe nestaje iz naše tradicije. Plišane igračke su zamenjene mobilnim telefonima i smart uređajima.

3. ISTRAŽIVANJA I POTENCIJALNE KORISTI MEDIJA U VASPITANJU

Argumenti koje izenose borci za dečija prava česta su tema političkih, moralnih i religioznih rasprava, ali bez nekog većeg efekta. Stiče se utisak da su oglašivači neuporedivo moćniji deo društva, jer nije teško zaključiti da se malo toga čini da se stvari menjaju u korist dece i njihovog detinjstva. Kao da nikome više nije stalo do idiličnog familijarnog druženja, i kao da niko više ne rezmišlja da deca trebaju da budu deca.

Ovako *zatrovano* detinjstvo stvara sliku o negativnom detinjstvu današnje dece. Današnja deca su praktično ranjive i bespomoćne žrtve umesto da budu ono što jesu i zaista srećna. Potencijalne koristi od komercijalizacije modernih medija i tehnologije za vaspitanje dece se marginalizuju. Umesto što govorimo o krizi detinjstva, trebalo bi se okrenuti ka onome što mediji i moderne tehnologije mogu pozitivno da donesu deci i njihovim roditeljima.

Danas se u naučnim i stručnim krugovima mnogo se više raspravlja o uzrocima i posledicama negativnog dejstva medija i medijskih tehnologija na odrastanje dece, umesto da se raspravlja o pronalaženju načina da se porodica i društvo u celini, usmeri ka pozitivnom odnosu prema stvarnosti (X), a ne da nam virtuelna stvarnost (Y), koja ima mnogo više negativnih konotacija, bude primarna u vaspitanju i odrastanju dece. Jer $X \neq Y$. Čak kad bi i mogli da dokažemo da nema razlike između realnog i virtuelnog sveta, postavlja se pitanje zašto bi onda živeli u virtuelnom, a ne u realnom svetu.

Možda ovo gore izrečeno ima prizvuke nostalgije za neka „zlatna“ vremena koja više ne postoje, kada su detinjstvo i familijarni život izgledali harmonično, stabilno i usklađeno sa normama društva. Odmah možemo i postaviti pitanje kada su bila ta vremena. Dosadšnja istorijska istraživanja detinjstva još ne mogu da kažu da li su ta „zlatna“ vremena ikada postojala.

Ipak, mora se konstatovati da je vaspitanje (podizanje) dece danas teže nego u prošlosti. Roditelji su preokupirani događajima u bližoj i daljoj okolini kao i prekomernim radom da bi obezbedili egzistenciju za svoje porodice, prepuštajući deci više slobode u odlučivanju o budućnosti. Time je olakšano negativno dejstvo medija i društva na njihove stavove i ponašanje.

Posledica takvog stanja je povećan broj krivičnih dela čiji su počinioci deca i adolescenti. Krivična dela koja počine deca različitog uzrasta kreće se od seksualnih delikta, preko korišćenja droge i stavljanje droga u promet, pa sve do brutalnih ubistava. Roditelji su svesni ove negativne pojave i očekuju da društvo reaguje na njih. Stručnjaci pak smatraju da su roditelji ti koji moraju da povedu više računa o sopstvenoj deci. I dok se krivica prebacuje sa jedne na drugu stranu, deca i dalje rastu pod negativnim uticajem medija i medijskih tehnologija. Deca bi trebalo da budu naučena da razlikuju dobro od lošeg i korisnog od štetnog.

4. KO TREBA DA EDUKUJE DECU?

Roditelji pre svih, ali i škola u spezi sa savremenim medijima.

Svet elektronskih medija se dramatično promenio. Televizija koja je dominirala sredinom devedesetih sada se našla u utakmici sa konkurentima kao što su smart uređaji, video igre, sajtovi sa virtuelnom realnošću, društvenim mrežama, mobilnim aplikacijama za komunikaciju...

Deca su sve više izložena uticaju medija, a veliki broj dece ima mogućnost da koristi većinu od njih. Skoro sva deca, u evropskim zemljama pa i kod nas, imaju televizijski i radio aparat u svojim domovima, a mnoga deca imaju televizor u svojim sobama. Sve više dece koristi kompjuter u svakodnevnom životu, za pristup internetu i za igranje video igricama, kao i za razmenu igrica sa svojim vršnjacima iz bližeg i daljeg okruženja. Broj dece koja imaju mobilne smart uređaje je svakim danom sve veći, a broj dece koja koristi neku od društvenih web mreža, kao što je Instagram, TikTok, ne može da se utvrdi. Zahvaljujući konvergenciji, tinejdžeri mogu da gledaju neki od

televizijskih programa ili delove programa satima nakon što je program emitovan, a mobilnim telefonom mogu da pretražuju internet. Deca, pogotovo adolescenti imaju konstantan pristup medijima, često u vreme i na mestima gde nema nadzor starijih. To dovodi do ni malo ohrabrujućeg zaključka, da deca provode više vremena koristeći neki od medija od bilo koje druge aktivnosti, ne računajući vreme koje provedu spavajući.

Da li su blagodati elektronskih medija to što su današnja deca bolje informisana, bolje obrazovana, bolje društveno povezana od bilo koje pređašnje generacije ili su, suprotno tome, elektronski mediji doneli opasnost od zloupotrebe dece od strane neznanaca sa kojima stupaju u vezu preko mreže svih mrža Interneta, opasnost za decu od nekontrolisanog uticaja oglašivača, i što je najopasnije uticaja vizuelnog virtuelnog (kreiranog) i stvarnog nasilja?

*„Život je san za mudre, igra za lude,
komedija za bogate, tragedija za siromašne“.
Sholom Aleichem*

Televizija, kao i drugi ekranski sadržaji (filmovi, video igre, kompjuteri, smart uređaji...) su homogenizujući faktor dece svih uzrasta, vereispovesti i boje kože. Ovde se radi o globalnom mediju, te je iz tog razloga odnos dece i televizije globalni problem. "Uvođenjem televizije i njeno širenje od sredine dvadesetog veka prihvatilo se dijalektički, u svim društvima na vrlo sličan način, kao što su joj predhodile npr. knjige novine, radio, film, ili one koje su sledile, kompjuter i Internet" (Lemiš, 2008: 22).

Šta je to što je bilo potpuno novo u televiziji kao mediju? Kastels smatra da je (Manuel Castells) Maršal Mek Luan (Marshall McLuhan) dao odgovor na to pitanje tako što smatra da je novo to što je televizija pokazala kraj sistema komunikacije kojim je prevladan fonetski abecedni poredak (Castells, 2000: 45). Tako da prema njegovom mišljenju televizija postaje medij poruka. Od pedesetih godina prošloga veka do pojave kompjutera kakvog danas poznajemo štošta se promenilo u komunikacijskim obrascima. Spoj organske (biološke) i kulturne revolucije o kojoj Meštović piše, rezultirao je sposobnošću integracije razuma i osećaja (Meštović, 2002: 78).

Istraživanja uticaja elektronskih medija na nasilno ponašanje dece su prilično neuravnotežena po kvantitetu i kvalitetu. Dosadašnja istraživanja uglavnom se odnose na uticaj televizije i nešto manje filma, dok istraživanja o uticaju novih tehnologija na ponašanje dece su još uvek nedovoljna da bi se stekla prava slika o stvarnom, posebno negativnom, uticaju novih medija na ponašanje dece i adolescenata.

Elektronski mediji bez svake sumnje prožimaju dečije živote. Oslanjajući se na obavljena istraživanja, posebno na istraživački rad prof. dr Donalda Roberta sa Stanford Univerziteta, možemo lako zaključiti da deca neprekidno simultano koriste više različitih medija, ili su pod simultanim uticajem od strane više različitih medija (Roberts, n.d.: 23). Upravo zbog toga autori istraživanja naglašavaju neophodnost pravljenja razlike između korišćenja medija i izloženosti njihovom uticaju.

Većina istraživanja se razlikuje prema stepenu zastupljenosti različitih uzrasta do 20 godina, polnoj zastupljenosti, karakternim osobinama svakog gledaoca, dužini trajanja istraživanja, vremenskog doba kada se istraživanje vršilo i stepena društvene izolacije prilikom eksperimenta.

Naravno, poseban element u svim istraživanjima, koji u prvoj fazi, tj. odabiru materijala na kom se sprovodi istraživanje, jeste presudni element za uspešnost eksperimenta, predstavlja način merenja nasilnih scena, odnosno, ocenjivanje koji video materijali u sebi sadrže prekomernu ili bilo kakvu količinu agresivnosti. Nakon mnogobrojnih istraživanja, došlo se do zaključka da je kvantitativno merenje nasilja u određenom video materijalu nepogodan način ocenjivanja sadržaja, jer nasilnošću filma ne rukovodi dužina i broj scena koji prikazuju nasilje, već „sintaksa – gramatička konstrukcija, odnosno stilizacija scene ili sekvence.

Imajući u vidu savremenu japansku kinematografiju, lako se zaključuje da u odnosu na američke filmove japanski filmovi sadrže nešto manji broj scena nasilja, ali su scene duže, realnije i pružaju mnogo jači uvid u fizičke posledice nasilja. Japanski film takođe je karakterističan po većoj zastupljenost nasilničkog ponašanja „loših momaka“ nego u američkim filmovima. Na osnovu toga može se zaključiti da kvantitativna analiza sadržaja ne može da bude presudna odrednica pri pružanju željenih rezultata u dokazivanju uticaja medija na povećanje stepena agresivnosti.

Znati koristiti se medijima, predstavlja svakako jednu pozitivnu stvar. Mediji olakšavaju mnoge procese, a i u slobodnom vremenu nude jedan široki spektar dodatnih aktivnosti, kao što su: prenošenje znanja, davanje informacija, kulturnih i zabavnih sadržaja. Sa druge strane, prikazivanje nasilja u medijima smatra se krajnje opasnim za decu, kako ono stvarno nasilje koje vide u vestima, tako i ono fiktivno u crtanim filmovima, serijama i igricama. Osim toga, koristeći se raznim medijima, deca mogu počinuti krivično delo, ako se, na primer, bave nelegalnim kopiranjem, što niko ne ukazuje deci da to nesmeju da rade.

Jedna druga opasna situacija nastaje prilikom “čata” (razgovora) putem interneta sa pedofilnim sagovornicima, koji ciljano traže baš decu i adolescente. Mnogi adolescenti nisu u stanju da u prvi mah prepoznaju seksualne namere tih odraslih osoba.

Sve više i više se postavlja pitanje u kojoj meri takve scene nasilja, koje ponekad idu dotle da veličaju silu, imaju uticaj na agresivno ponašanje i spremnost dece i adolescenata da primenjuju nasilje. Vrlo retko se može dokazati da postoji neka neposredna veza, u smislu da oni to oponašaju, dok, sa druge strane, postoji potpuno posredna veza gde takve scene mogu dovesti do toga da se deca i mladi navikavaju da se koriste silom pri rešavanju sukoba ili pri sprovođenju svojih interesa. Scene nasilja dovode do gubitka osećaja za nasilje tako da nasilje polagano postaje nešto sasvim normalno. Jedna druga opasna situacija nastaje prilikom “čata” (razgovora) putem interneta sa pedofilnim sagovornicima, koji ciljano traže baš decu i adolescente. Mnogi adolescenti nisu u stanju da u prvi mah prepoznaju seksualne namere tih odraslih osoba.

Sve više i više se postavlja pitanje u kojoj meri takve scene nasilja, koje ponekad idu dotle da veličaju silu, imaju uticaj na agresivno ponašanje i spremnost dece i adolescenata da primenjuju nasilje. Vrlo retko se može dokazati da postoji neka neposredna veza, u smislu da oni to oponašaju, dok, sa druge strane, postoji potpuno posredna veza gde takve scene mogu dovesti do toga da se deca i mladi navikavaju da se koriste silom pri rešavanju sukoba ili pri sprovođenju svojih interesa. Scene nasilja dovode do gubitka osećaja za nasilje tako da nasilje polagano postaje nešto sasvim normalno.

5. DA LI SE DECA NA PROSTORU BALKANA RAZLIKUJU OD SVJIH VRŠNJAKA IZ SAD I IZ EVROPE I ŠTA ONA GLEDAJU?

Jedini pravi odgovor na ovo pitanje je – ne razlikuju se i gledaju sve.

Istraživanje koje je sproveo Udruženje vaspitača Beograda o uticaju medija i savremenih igara i igračaka na decu, pokazalo je da prosečni trogodišnjak provodi ispred malog ekrana u proseku 95 minuta u toku radnog dana, a vikendom i više. Isti zabrinjavajući podaci odnose se i na stariji predškolski uzrast: šestogodišnjaci u toku radnog dana gledaju televiziju i po 110 minuta dnevno, a vikendom čak dva do tri sata.

Istraživanje pokazuje da su roditelji svesni lošeg uticaja televizije i reklama na decu. Mnogi od njih navode da im deca postaju agresivna, zatim da imaju zdravstvenih problema, kao što su loš vid, kriva kičma, ravni tabani. Problem je i to što u dečjoj igri nisu kao pre zastupljene društvene igre, preko kojih oni posebno u uzrastu pet do šest godina usvajaju društvena pravila i izgrađuju svoj odnos prema društvu. Tjurov tvrdi da su se „televizijski producenti naučili da se ljudska bića instiktivno i brzo vezuju za slike seksa, nasilja i drugih vrsta brzih akcija“ (Tjuro, 2013: 34). Naučnici i analitičari medija su, na osnovu svih dosadašnjih istraživanja i analiza, došli do zaključka da „konstantna izloženost medijskom nasilju dovodi do emocionalne neosetljivosti prema nasilju u realnom životu“ (Tjuro, 2013: 35).

Sve ovo ukazuje da su deca koja su izložena medijskom nasilju sklona nasilnom i nesocijalnom ponašanju. Deca pod uticajem nasilja na televiziji, filmu i video igrama, postaju manje osetljiva na nasilje od one dece koja su neposredne žrtve nasilja. Oni odrastajući u takvom medijskom okruženju kasnije svet doživljavaju kao nasilan i trude se da se u takvom svetu pokažu i dokažu imitirajući svoje super heroje koji su im bili idoli u detinjstvu.

6. ZAKLJUČAK

Zaključno, jasno je da su moderni mediji i tehnologija postali neodvojivi deo današnjeg vaspitanja i odrastanja dece, ali sa sobom nose i značajne izazove. Elektronski mediji, iako pružaju brojne mogućnosti za obrazovanje i društvenu povezanost, istovremeno predstavljaju i potencijalne opasnosti koje mogu negativno uticati na emocionalni i socijalni razvoj dece. Komercijalizacija medija i agresivno marketinško targetiranje dece postali su izazov za moderno društvo, koje mora pronaći način kako da zaštiti svoje najmlađe članove.

Važnost roditeljske i obrazovne uloge nikada nije bila veća, jer su upravo oni ključni u procesu medijskog vaspitanja. Oni trebaju naučiti decu kritičkom razmišljanju i kako da sigurno koriste medije, razlikujući korisne i edukativne sadržaje od onih koji mogu biti štetni. Takođe, potrebno je da društvo kao celina radi na stvaranju zdravijeg medijskog prostora koji će promovisati vrednosti kao što su istina, poštovanje i empatija, umesto senzacionalizma i nasilja.

Iako su izazovi veliki, potencijalne koristi od pravilnog korišćenja medija su nemejljive. Zato je ključno da se nastavi sa istraživanjima i obrazovanjem o medijima kako bi se maksimizovale njihove pozitivne strane i minimizovale negativne, čime bi se deci omogućilo da rastu u zdravijem i bogatijem okruženju. Društvo mora biti oprezno i aktivno u očuvanju idiličnog detinjstva koje se sve više gubi, uz istovremeno prilagođavanje novim tehnološkim stvarnostima koje neminovno oblikuju naš svet.

BIBLIOGRAFIJA

- Castells, M. (2000). Informacijsko doba: ekonomija, društvo, kultura, I. deo, Uspon umreženoga društva. Golden marketing.
- Lemiš, D. (2008). Deca i televizija. Clio.
- Livingstone, S., & Blum-Ross, A. (2020). Parenting for a Digital Future: How Hopes and Fears about Technology Shape Children's Lives. Oxford University Press.
- Mascheroni, G., & Holloway, D. (2019). The Internet of Toys: Practices, Affordances and the Political Economy of Children's Smart Play. Palgrave Macmillan.
- Meštrović, M. (2002). Vrijeme zbilje: u susret evolucijskom ubrzanju. Naklada Jesenski i Turk.
- Ohler, J. (2021). Digital Community, Digital Citizen. Corwin Press
- Rideout, V., & Robb, M. B. (2019). The Common Sense census: Media use by tweens and teens. Common Sense Media.
- Roberts, D. F. (n.d.). Mas media i popularna muzika [Istraživački radovi]. Stanford University. Dostupno na: <http://www.scribd.com/doc/13302935/Mediji-Seminar>
- Stoilova, M., Livingstone, S., & Nandagiri, R. (2020). Children's data and privacy online: Growing up in a digital age—An evidence review. *New Media & Society*, 22(5), 873-890.
- Third, A., & Collin, P. (2020). Rethinking Young People's Digital Citizenship: Insights from Children's Rights. In J. Green, C. Holloway, & K. Stevenson (Eds.), *The Routledge Companion to Digital Media and Children* (pp. 108-117). Routledge.
- Tjuro, D. (2013). *Mediji danas II - Uvod u masovne komunikacije*. Beograd: Clio.
<http://www.scribd.com/doc/13302935/Mediji-Seminar>